

Àngels SOLÀ PARERA (ed.), *Artisanos, gremios y género en el sur de Europa (siglos XVI-XIX)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Icaria editorial, 2019, 252 pàgines.

El llibre aplega vuit articles, a més de la introducció de l'editora, que originàriament van ser algunes de les comunicacions presentades a les XVI Jornades d'Història del Treball organitzades pel grup de recerca consolidat de la Universitat de Barcelona Treball, Institucions i Gènere (TIG).¹ Els membres d'aquest grup de recerca porten temps investigant sobre la història del treball de manera àmplia, i consideren qualsevol element institucional (legislació, gremis, cooperativisme, sindicalisme, patronals, polítiques educatives...) i els diferents aspectes dels salaris i nivells de vida o dels tipus d'ocupació, sempre sota la perspectiva del gènere.² Al llarg d'aquests anys aquest grup d'historiadors i historiadores ha fet importants aportacions a la història del treball, tant en els sectors manufacturadors i industrials com marítims de Catalunya i altres territoris de l'Estat espanyol, i amb menys dedicació a qüestions laborals del sector primari. El tema de la conflictivitat social també sempre ha format part de l'agenda investigadora del grup. Encara que els estudis s'ocupen de l'època contemporània, algunes de les investigacions, jornades o publicacions també han tractat l'època moderna.

Val a dir que les persones del grup TIG, tenen un llarg i estret lligam amb altres grups europeus de recerca, tant en l'esfera personal com de grup. En aquest sentit destaca, d'una banda, el lideratge que sota la direcció de la doctora Cristina Borderías va tenir aquest grup a la xarxa europea «Gender and Well-being. Work, family and public policies»,³ que va integrar investigadores i investigadors de 27 universitats europees (2005-2009). D'altra banda, també es concreta en la participació dels integrants del grup dedicats a la història marítima en el projecte europeu «Seafaring Lives in Transition. Mediterranean Maritime Labour and Shipping during Globalization, 1850s-1920s (SeaLiT)» (2017-2022).⁴ Cal esmentar també que el TIG va ser un dels grups de recerca que va impulsar la creació de la European Labour History Network (ELHN) que ja ha portat a terme tres congressos,⁵ i de la Red Española de Historia del Trabajo (REHT),⁶ integrada a la xarxa europea esmentada. Aquesta trajectòria del grup TIG també es concreta en l'edició de la col·lecció Història del Treball, en la qual el llibre que ressenyem porta el número vuit.⁷

Quatre dels vuit treballs del llibre es refereixen a la història de Catalunya (Josep Capdeferro, Agustí Agramunt, Yoshiko Yamamichi, Juanjo Romero) i un a la de València (Ricardo Franch, Daniel Muñoz i Luís Miguel Rosado). Els altres s'ocupen, un de fer un estat de la qüestió sobre la relació gremis i treball femení a França i Itàlia (Anna Bellavitis), un altre de la creació i l'evolució dels gremis a la Península (Jose A. Nieto), i l'últim estudia el treball femení, dins i fora dels gremis, a Madrid a l'edat moderna (Victoria López Barahona).

El marc cronològic previst comprèn des del segle XIII (aparició dels primers gremis a la Corona d'Aragó) fins a mitjan del segle XIX, encara que la majoria d'estudis s'ocupen del

1. Se'n pot veure la relació de les Jornades a <http://www.ub.edu/tig/jornades>.

2. Una informació més exhaustiva dels temes que es tracten i s'han tractat en aquest grup de recerca es pot veure a <http://www.ub.edu/tig/qui-som>.

3. COST-A34 <http://www.ub.edu/tig/GWBNet/index.htm>.

4. CORDIS-714437/es <https://cordis.europa.eu/project/id/714437/es>.

5. Vegeu <https://socialhistoryportal.org/glnh/network-elhn>.

6. Vegeu <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Red+Espa%C3%B1ola+de+Historia+del+Trabajo>.

7. Se'n pot veure la relació de llibres a <http://www.ub.edu/tig/colleccio-historia-del-treball>.

segle XVI al XVIII (cosa que potser explica que al títol del llibre s'indiqui el segle XVI com a inici del marc cronològic previst).

La introducció d'Àngels Solà, que des de fa unes dècades es dedica a estudiar certs aspectes socioeconòmics dels gremis barcelonins amb perspectiva de gènere i que va organitzar aquesta Jornada, explica el marc historiogràfic en què es va organitzar i subratlla les aportacions dels textos publicats al llibre.

José A. Nieto, al capítol «Los gremios en Castilla, Navarra y Aragón, 1300-1800: una síntesis», presenta una panoràmica de la creació i evolució dels gremis al territori estudiat amb una perspectiva cronològica de llarga durada. D'una banda, fa un recompte del nombre de gremis segons els territoris indicats per conèixer la densitat gremial i, de l'altra, explica com va evolucionar el moviment gremial. Mostra el desenvolupament diferenciat en els àmbits administratius i històrics de Castella-Navarra, Aragó i Catalunya. Això és: 1) la ràpida intervenció de la monarquia a la primera d'aquestes entitats politcohistòriques per frenar l'autonomia dels gremis, almenys des dels anys 1470, i per crear-los a Madrid; 2) la transformació dels gremis a l'Aragó (sobretot dels tèxtils) sota l'impacte de l'expansió econòmica del segle XVI amb l'assentament del poder dels mercaders d'origen artesanal, que va originar una gran conflictivitat social; i 3) la permanència a Catalunya d'un sistema gremial en què el capital mercantil no hi va arribar a penetrar amb la incidència que ho va fer en altres territoris de la monarquia.

Anna Bellavitis, al capítol «Mujeres y corporaciones de oficios en Italia y Francia en la Edad Moderna», ofereix un estat important de la qüestió sobre el treball i les treballadores en relació amb els gremis a Itàlia i França, centrat en l'època moderna, però que també preveu el segle XV. L'aportació d'aquesta historiadora permet remarcar que la historiografia italiana ja el 1989-1990 va començar a considerar el treball femení com un tema central de la història econòmica i que llavors ja va establir que les dones entraven o sortien dels gremis de les ciutats italianes, segons els interessos econòmics dels mestres i dels comerciants, en el qual Angela Groppi va anomenar un moviment d'acordió. La importància del dot femení en l'obertura de tallers artesans ha estat precoçament i repetidament posada en relleu per les historiadores italianes, que establien així que les artesanes, no només van aportar treball al desenvolupament econòmic, sinó també capital –una qüestió de debat internacional. En relació amb la historiografia que ha analitzat el treball femení a França, Bellavitis assenyala que les aportacions s'han fet principalment en dos àmbits. Un que s'ha dedicat a estudiar l'aportació als tallers familiars del treball de les filles, mullers i viudes dels mestres agremiats, una aportació de vegades restringida per exigència dels oficials agremiats, que en temien la competència. L'altre àmbit estudia l'impacte de la decisió de Colbert el 1675 d'integrar tots els treballadors en alguna corporació d'ofici, de manera que es creessin així gremis femenins, o mixtos –sempre en el sector tèxtil–, en algunes grans ciutats franceses, i posa de manifest els problemes que alguns d'ells van tenir. Bellavitis conclou amb l'afirmació que les investigacions fetes a Itàlia i a França desmenteixen la tesi de la davallada del treball femení a l'edat moderna per l'acció dels gremis.

L'historiador del dret Josep Capdeferro, en el capítol «Mujeres y trabajo en Barcelona a través de procesos judiciales inéditos (1560-1710)», es basa en l'anàlisi de vint-i-vuit processos oberts a Barcelona, sobretot al segle XVII, i mostra el treball independent de dones que es van enfrontar als gremis que aleshores regulaven, o volien regular, l'àmbit laboral en què elles es movien. Els casos es van produir en onze oficis i activitats, i s'hi pot destacar que sis processos siguin de cirurgianes, i el fet que un dels processos fos d'un col·lectiu de dones que tenien un negoci propi en el sector seder, emparades en una vella norma gremial (aquest cas ja era conegut pels historiadors abans de l'estudi de Capdeferro, segurament perquè va ser imprès). Cal entendre que aquestes treballadores independents eren la punta

de l'iceberg de les que hi havia a Barcelona, les quals van ser denunciades perquè eren professionals amb prestigi (les cirurgianes) o per haver-se enriquit (les set tafetanes del col·lectiu esmentat). Algunes de les processades van fer de portaveus d'altres dones, en demanar que s'establissin unes normes que els permetessin exercir un ofici o tenir un negoci propi. No hi ha dubte que en reclamaven l'autonomia i l'emancipació del poder i de la tutela gremial masculina.

Ricardo Franch, Daniel Muñoz i Luis Miguel Rosado, al capítol «El gremio de *velluters* de Valencia, 1479-1600», analitzen l'evolució de l'estructura del mercat de treball dels velluters valencians des de l'any de la constitució del gremi, i estudien la procedència geogràfica i professional dels seus mestres i oficials. Amb aquesta recerca, que cal sumar a altres publicacions seves molt importants sobre el sector seder valencià en l'època moderna,⁸ fan una gran aportació al debat internacional de si els gremis van obstaculitzar, o no, el creixement econòmic. L'estudi mostra com a mitjan segle XVI el gremi es va tancar als que no eren fills de mestres i oficials valencians. Això contrasta amb el fet que a la primera etapa del gremi molts mestres eren estrangers, perquè l'ofici va ser introduït pels genovesos a la ciutat i després van desaparèixer. En definitiva, el gremi va ser obert o tancat segons la conjuntura econòmica, tal com ara sabem que també va passar en altres corporacions d'ofici europees. Aquest estudi mostra, a més, altres trets del sector com el pes del capital mercantil, des de les primeres ordenances, els canvis en els productes teixits i la forta polarització social interna, aguditzada a finals del segle XVI.

Victoria López Barahona, al capítol «Mujeres y marco gremial en Madrid durante la Edad Moderna: la política sexual del privilegio», s'ocupa del treball femení a Madrid, tant en els gremis com fora d'ells, i reflexiona sobre la tesi de la davallada del treball femení, tema de debat internacional, com ja hem dit que també fa Bellavitis a partir del casos italià i francès. Aquest capítol mostra l'evolució del treball de les madrilenyes en relació amb els gremis –distingint-ne tres fases– i contraposa el model madrileny de gremis (que segurament va ser similar al d'altres ciutats de la monarquia hispana) amb el francès, en el qual van haver gremis femenins i mixtos (d'homes i dones), tot augmentant el nombre dels primers arran del colbertisme. En contrast, a Madrid pràcticament no hi van haver gremis mixtos –fora del gremi de teixidors de lli al segle XVI– i no n'hi va haver cap de femení, com tampoc va passar en altres ciutats de la monarquia hispana a l'època moderna.

Un interès especial per a la història econòmica de Catalunya té el treball d'Agustí Agramunt sobre la crisi i descomposició del gremi de seders de Tortosa a la segona meitat del segle XVIII.⁹ Al capítol «El fin de un gremio: el caso de los sederos de Tortosa en el siglo XVIII» mostra com, malgrat que des d'aquesta ciutat es controlava la producció de fil de seda del seu entorn, la manufactura sedera tortosina va sucumbir davant la competència de la producció d'altres centres seders, en especial de Manresa. La crisi a què va donar lloc va provocar, a més, des del 1760, la divisió interna del gremi i l'esclat d'un agut conflicte entre mestres (entre els quals van continuar produint teixits segons marcaven les seves ordenances gremials i d'altres que es van convertir en comerciants). L'ensulsiada del gremi seder tortosí contrasta amb l'èxit que va assolir el de Manresa.

8. Per exemple, R. FRANCH, D. MUÑOZ i L. M. ROSADO, «La reproducción de los maestros y la transformación de las condiciones sociales de los miembros del Colegio del Arte Mayor de la Seda de Valencia en el siglo XVIII», *Revista de Historia Industrial* 65, 2016, 15-49.

9. Cal assenyalar que la seva investigació ja ha estat exposada en part al número 66 de *Recerques*.

Yoshiko Yamamichi, al capítol «Los fabricantes de medias de seda de la Barcelona pre-industrial, 1770-1808», en establir el perfil socioeconòmic dels fabricants de mitges de seda amb teler a la Barcelona de l'últim terç del segle XVIII, mitjançant l'anàlisi dels inventaris postmortem i testaments de vint-i vuit mestres del gremi, fa una aportació interessant al coneixement de l'entorn laboral, familiar i social d'aquests agremiats, un aspecte que compta amb molt pocs estudis a Catalunya. Mostra el baix percentatge d'endogènesi i el poc pes que el capital comercial tenia al sector. També mostra la gran diferenciació social interna que hi havia al gremi, i precisa que el 67,86% dels mestres documentats eren propietaris del seu taller, instruments de treball, matèria primera i gèneres acabats, que un 57,14% tenia immobles i que el nivell de vida del terç d'aquests mestres era acomodat. Subratlla que la meitat dels mestres mitgers documentats que van morir rics procedien de famílies alienes al món seder gremial, per tant, aquest ofici reglat es va convertir en una possible via d'ascens social.

Finalment, Juanjo Romero, al capítol «Revolución liberal y oficios: los faquines del puerto de Barcelona en el siglo XIX», des de la cultura del treball, analitza la cohesió i la resistència dels faquins del port de Barcelona al liberalisme antigremialista que va culminar amb l'abolició dels gremis el 1836. Mostra tant els factors que van articular la cohesió del grup com el perquè de la victòria d'aquest col·lectiu agremiat en contra de la liberalització del seu ofici al segle XIX. Una excepció digna de ser analitzada.

En definitiva, les investigacions presentades en aquest llibre, basades en una utilització minuciosa de diferents i diverses fonts documentals –de vegades ben noves en aquest àmbit d'estudi–, i atentes a la bibliografia internacional més recent, són una gran aportació a l'estudi dels gremis. El llibre ofereix un panorama d'aquesta institució més complex que el que hi havia fins ara. Com bé sintetitza Àngels Solà a la introducció, els diferents capítols mostren l'heterogeneïtat dels gremis en una vida llarga de més de sis segles, la seva capacitat d'adaptació, de resistència als canvis o, fins i tot, la crisi i dissolució que van patir alguns, mentre que altres van ser aprofitats per les noves circumstàncies econòmiques i polítiques. És un llibre que informa, fa pensar en nous problemes i alimenta el debat.

Mercè RENOM PULIT
Universitat de Barcelona